

versie 16-09-2022

Doelen van De Schrijf ladder

Voor de kinderen

- Het begeleiden maken van de fijne motoriek, de schrijfvoorwaarden en het handschrift
- Het ontwikkelen van een vlot, ontspannen en leesbaar persoonlijk handschrift
- Een geautomatiseerd handschrift heeft een positieve invloed op andere vakken (taal)
- Het plezier in fijnmotorische activiteiten en het schrijven behouden en vergroten

Voor de leerkracht:

- Kennisoverdracht
- Didactische leidraad: wat kun je wanneer aanbieden, aan welk kind?
- Inspiratie

Voor het lesgeven:

De Schrijf ladder biedt de leerkracht de kans om:

- Kinderen keuzes aan te bieden (autonomie ervaren)
- verschillende niveaus aan te bieden, met kans op meer succeservaringen (competent voelen)
- Kinderen het gevoel te geven mee te kunnen doen met (een deel van) de groep (erbij horen)
- Zowel de klas als individuele kinderen te observeren en coachen
- Tijdsbesparing wat betreft voorbereiding van lessen
- Kinderen een verrijkte omgeving aan te bieden
- Kinderen maatwerk te bieden

A. Doelen schrijf voorbereiding groep 1 en 2

In groep 1 en 2 vindt de ontwikkeling van de fijne motoriek en de schrijfvoorwaarden plaats. Door het inzetten van De Schrijf ladder komt de ontwikkeling op een steeds hoger niveau m.b.t.:

- reflexintegratie (verstoringen van reflexen zijn verdwenen)
- sensomotorische integratie (steeds betere samenwerking tussen de zintuigen en motoriek)
- van 3d naar 2d (van bewegingen in de ruimte naar op het platte vlak)
- lichaamskennis, lichaamsbewustzijn en lichaamscontrole
- samenwerking tussen de 2 handen, beide handen kunnen een andere functie vervullen
- ontkoppeld bewegen en verschil maken tussen voorkeurshand en hulphand
- tweedeling hand (pink en ringvinger zorgen voor de stabiliteit als de andere 3 bewegen) en vingersturing, inclusief duimoppositie
- visueel ruimtelijke integratie (bijv. vormen herkennen en steeds nauwkeuriger natekenen)
- nauwkeuriger grafomotorisch werken (van eenvoudig en groot bewegen naar meer complexe vormen en klein bewegen)
- grafocognitieve termen in de ruimte en op het platte vlak (bijv. onder/boven en links/rechts)
- kritisch waarnemen en zelfreflectie
- potloodgreep en schrijfhouding
- met gevarieerd kleurmateriaal kunnen werken (waarmee en waarop je kleurt)
- aandacht, volhouden en moeite doen
- competent voelen bij fijnmotorische vaardigheden

De Schrijf ladder kan naast elke methode en in elke vorm van onderwijs aangeboden worden en biedt kinderen:

- het gevoel mee te kunnen doen met (een deel van) de groep (erbij horen)
- de kans om keuzes te maken (autonomie ervaren)
- activiteiten op verschillende niveaus, met meer kans op succeservaringen (competent voelen)

De Schrijf ladder biedt de leerkracht de mogelijkheid voorwaardenscheppend onderwijs te geven door:

- zowel de klas als individuele kinderen te kunnen observeren en coachen (verbreden van kennis)
- kinderen een verrijkte omgeving aan te kunnen bieden (voldoende variëren)
- kinderen maatwerk te kunnen bieden (differentiatie in aanbod en begeleiding)
- Eigen kennis te verbreden en geïnspireerd te blijven

De rode draad is een breed aanbod van speelse activiteiten in een verrijkte omgeving aanbieden op het ontwikkelingsniveau waarin het kind zich bevindt zodat het kind er plezier aan beleeft en wil herhalen en variëren. Dit maakt voorwaardenscheppend onderwijs mogelijk. De Schrijf ladder biedt een doorgaande lijn vanaf groep 1 tot en met 4. De instructie wordt online gegeven aan leerkracht en leerling. De leerkracht houdt daardoor tijd over om goed te kunnen observeren en coachen waar nodig. Zo volgt de leerkracht het kind nauwgezet en sluit en vult aan op het bestaande ontwikkelingsniveau.

Opbouw van de activiteiten in De Schrijf ladder groep 1 en 2

Hierna volgen de 5 treden van De Schrijf ladder die beschrijven hoe de activiteiten worden opgebouwd. Niet alle kinderen bevinden zich op dezelfde trede. De leerkracht kan door observatie bepalen op welke trede een kind zich bevindt. Globaal kan een leerkracht van het volgende uitgaan.

Bevinden kinderen zich op het ontwikkelingsniveau behorend bij:

- trede 1 en 2, dan volgen kinderen het aanbod voor groep 1
- trede 3 volgen kinderen het aanbod van groep 1 en 2
- trede 4 het aanbod voor groep 2
- trede 5 het aanbod van groep 2 en 3
-

Voorbeelden van het bieden van een verrijkte omgeving voor kinderen in groep 1 en 2

- motorische activiteiten bij binnenkomst in de klas en in pauzes zoals eenvoudig constructiewerk (moeren op schroeven draaien), zoeken en sorteren in voelbakken gebruik makend van allerlei potjes, buisjes e.d.
- het creëren van een bewegingshoek of 'handengymcircuit'
- veel activiteiten in de ruimte: versjes, bewegingen met het hele lichaam, rijst scheppen, sorteren van materialen, motoriekcircuits, bouwen met allerlei materialen etc.;
- aanbieden van veel verschillende zintuiglijke mogelijkheden zoals werken met vingerverf, zand, klei, scheerschuim, natte sponsjes, krijt (op krijtborden);
- aanbod van veel verschillende teken- en kleurmateriaal; korte krijtjes, potloodstompjes, wasco met bolgreep, driekant of kiezelvorm, maar ook dunne 6-kant of 3-kant kleurpotloden.
- tekenen op verschillende ondergronden zoals in zand, op stoeptegels, behang, whiteboard, krijtbord, papier, etc.
- tekenen in verschillende houdingen: zittend, staand of op de grond; verticaal en horizontaal.
- bewegend leren activiteiten: bewegen en (cognitief) leren worden spelenderwijs gekoppeld.
- Variatie in ritme, tempo, druk, grootte tijdens het tekenen.

Opbouw van de activiteiten in De Schrijf ladder Onderbouw

Trede 1 – DOE HET (pak, voel, zie, luister, proef, ruik)

Ervaren staat voorop (en niet het eindproduct). Veel buiten en binnen spelen, op de grond en in de hoeken. Veel mogelijkheden bieden tot bewegen, ontdekken, experimenteren. Aanbieden van voelbakken met mais, rijst, zand, eikels e.d. en regelmatig variëren. Voorwerpen verstoppert in de voelbakken. Met veel soorten materialen op - bij voorkeur grote vlakken - krabbelen, smeren en voelen. Varieer het werken met rechts, links en met 2 handen. Aanbieden van verschillende korte krijtjes, wasco 's, natte kleine sponsjes e.d. welke de driepuntsgreep uitlokken. Gebruik van korte dikkere (kleur)potloodjes.

Trede 2 – DOE HET NA (doe mee met juf Marjon!)

Ook hier staat ervaren nog voorop. Met gevarieerd zintuiglijk materiaal sporen op grote vlakken natrekken zoals losse lijnen, cirkels en vierkanten. Afwisselend op het platte vlak, schuin en verticaal. Gebruik van korte wasco 's op grote vellen papier zowel één- als tweehandig. Experimenteren met verschillende ondergronden, houdingen en materialen. Regelmatig knip- en plakactiviteiten aanbieden. Materiaal aanbieden dat fijnere grepen uitlokt: bonen, rijst, mais, knikkers sorteren in verschillende potjes/openingen.

Trede 3 – DOE HET ZO (volgen van instructie van de leerkracht)

Starten met wat dikkere kleurpotloden. Tekenen, kleuren en arceren op het platte vlak, variërend tussen grote en kleine vakken. Het tekenen van vormen zoals cirkels en vierkanten. Betekenisvolle schrijfpatronen (kringelende rook, zaagtanden e.d.) met gevarieerd materiaal maken. Leren knippen van gebogen lijnen. Patronen en bouwsels namaken met klein materiaal zoals (strijk)kraaltjes en papier propjes. Een stappenplan leren volgen bij knutselen. Bij het tekenen en kleuren houdt de andere hand het blaadje op dezelfde plek.

Trede 4. DOE HET NAUWKEURIG (reflectie op eigen werk)

Uitdagen om steeds nauwkeuriger te kleuren en arceren op kleine kleurvlakken met dunner tekenkleurmateriaal. Tekenen en vormen (met klei, blokjes e.d.) van hoofdletters en cijfers zonder deze te schrijven. Laten ontdekken i.p.v. oefenen. Invented spelling in betekenisvolle situaties (eigen lettertekens maken bij een tekening of rollenspel, bijv. winkeltje). De eigen naam leren schrijven. Tekeningen versieren met schrijfpatronen. Zelfstandig een stappenplan gebruiken bij knutselen. Spelenderwijs bezig zijn met ruimtelijke begrippen als boven-onder, voor-achter, links-rechts. Leren eigen teken- en kleurproducten nauwkeurig te bekijken na vraag van leerkracht.

Trede 5. DOE HET OVERAL (automatiseren)

Het potlood kunnen leren sturen in alle richtingen over het papier. Kleuren van steeds kleinere kleurvlakken, ook cirkelend als het lukt. O.a. met liedjes, filmpjes en rijmpjes werken aan gewoontevorming van schrijfhouding en pengreep en de functie van de hulphand. Van links naar rechts leren werken. Betekenisvolle schrijfpatronen op kleinere vlakken. Spelenderwijs bezig zijn met ruimtelijke begrippen op het platte vlak. De eigen teken- en kleurproducten uit zichzelf nauwkeurig bekijken en daar iets mee doen (zelfvertrouwen opbouwen in wat je al goed kan en motivatie vinden om je te ontwikkelen). Sommige kinderen zullen al interesse hebben om cijfers te schrijven met de eerste filmpjes van Handiger handschrift. Als de voorwaarden en motivatie om te leren schrijven aanwezig zijn, mogen die kinderen eind groep 2 daarmee starten. Ze starten dan met het tekenen van de basisvormen en de grote cijfers.

B. Doelen handschriftonderwijs groep 3 en 4 (5-8 is in ontwikkeling)

Door het inzetten van De Schrijflander in groep 3-8 komt de ontwikkeling van het handschrift op een steeds hoger niveau om zo te komen tot een vlot, ontspannen en leesbaar persoonlijk handschrift. De ontwikkeling beschreven zoals beschreven in groep 1 en 2 ontwikkelt zich tegelijkertijd verder. Belangrijke ontwikkelingen:

- **pengreep en schrijfhouding:**
de juiste schrijfhouding, de juiste papierligging en een dynamische pengreep voor zowel rechts- als linkshandigen
- **de samenwerking tussen 2 handen**
de samenwerking tussen de schrijfhand en de hulphand (voor het fixeren en transporteren van het papier)
- **automatisering van het handschrift**
Bij nieuwe vaardigheden ontwikkelt het handschrift zich via de cognitieve fase (aandacht op de handeling zelf) via associatieve fase (oefenen/gevarieerd herhalen) naar automatische fase (aandacht op de inhoud richten en tegelijk leesbaar te schrijven)
- **nauwkeuriger grafomotorisch werken**
Van het ervaren van grote letters - naar het schrijven aanleren van grote letters - naar het schrijven m.b.v. zones – naar het schrijven met hulplijnen – naar het schrijven met minder hulplijnen – het schrijven met smallere liniering - naar schrijven op enkel een grondlijn – naar schrijven zonder grondlijn
- **langere woorden en zinnen schrijven**
Van 1 letter herhalend schrijven (blocked practise) - naar afwisselende letterparen schrijven (random practise) - naar 3-, 4- en 5-letterwoorden schrijven - naar zinnen schrijven - naar zinnen met hoofdletters en lettertekens schrijven
- **kritisch waarnemen en zelfreflectie**
Steeds kritischer waarnemen eigen handschrift en bereid zijn om moeite te doen en eigenaarschap te ontwikkelen voor een leesbaar handschrift.
- **hanteren van verschillend schrijfgerei**
In groep 3 en 4 is potlood het schrijfgerei bij het standaardwerk.
Eind groep 4 starten met experimenteren met verschillend schrijfgerei bij het standaardwerk (bijv. vulpotlood, vulpen, gelpen, rollerpen).
Vanaf groep 5 toewerken naar individueel bepaald schrijfgerei bij het standaardwerk. In alle groepen na het standaardwerk veel variëren met ander schrijfgerei: leuk en leerzaam!
- **Schrijftempo verhogen**
Van nauwkeurig schrijven in eigen tempo - naar in hoger tempo schrijven zonder te hoge nauwkeurigheidseisen – naar een hoger schrijftempo (50-60 letter per minuut) zonder kwaliteitsverlies
- **persoonlijke handschriftstijl**
Van methodeschrift - naar een eigen, vlot en leesbaar persoonlijk handschrift

Handschriftonderwijs in groep 3 – wanneer starten met de schriften?

Hieronder geven we 3 opties, waarbij wij optie 1 het beste vinden passen bij de ontwikkeling van een kind.

1. Schriften na de kerstvakantie	2. Tussenvorm	3. Meteen starten met de schriften
<p>Tot de kerst – de werkbladen op de website:</p> <ol style="list-style-type: none"> 4 vormen grote cijfers schrift 1 Cijfers schrijfpatronen grote letters VS of HVB <p>Na de kerst – Schrift 2 t/m 5</p> <p>Online werkbladen met de extra woorden en zinnen (als het betreffende schrift 'uit' is)</p>	<p>Snelle afwisseling van werkbladen en toepassen in de schriften 2 t/m 5</p> <p>Voorbeeld:</p> <ul style="list-style-type: none"> werkblad 'e' en daarna 4 bladzijdes 'e' in het schrift <p>Online werkbladen met de extra woorden en zinnen (als het betreffende schrift 'uit' is)</p>	<p>Direct starten met schrift 1 t/m 5</p> <p>Differentiatie, variatie, extra oefening met de werkbladen op de website</p> <p>Online werkbladen met de extra woorden en zinnen (als het betreffende schrift 'uit' is)</p>

Bij alle vormen is het belangrijk dat je zoveel mogelijk de planning volgt en dus ook aandacht geeft aan handengym en schrijfvoorbereiding. Ook het werken met de thema's en de bewegingstussendoortjes dragen bij aan de totale ontwikkeling.

Voordeel 1^e vorm: de kinderen met onvoldoende fijnmotorische voorwaarden en andere schrijfvoorwaarden kunnen beter mee met de rest van de klas. Dit voorkomt handschriftproblemen. Voor de cijfers is een uitzondering gemaakt omdat deze sneller nodig zijn tijdens de rekenles.

Het schrijven tussen de lijnen komt dan wat later op gang, het zal echter de kwaliteit van bewegen en het resultaat goed doen. Daarna wordt deze tijd gemakkelijk ingehaald. Zo voorkom je veel frustratie bij kinderen is onze mening. Geen uitzonderingen. Dit vergt creativiteit wat betreft het schrijven tijdens lezen en taal. Denk aan wijzen, typen, letterdozen, stempelen en het vergroten van werkbladen waar op geschreven moet worden.

2^e vorm: door de snelle afwisseling van werkblad en schrift, dus veel herhaling van dezelfde letters wordt elke letter goed in het geheugen ingeslepen. Je kunt tijdens dit traject goed observeren of het nodig is de groep in 2-en te delen.

3^e vorm: als er snel gestart wordt, zullen meer kinderen met handschriftproblemen het gevolg zijn. Dat is nadelig voor de motivatie en de kwaliteit van het handschrift op langere termijn. Er is nog meer aandacht nodig voor differentiatie. Voordeel is dat de leerlingen met meer mogelijkheden het handschrift eerder kunnen toepassen bij andere vakken.

Opbouw van de activiteiten in De Schrijf ladder groep 3 en 4 (+ 5 t/m 8)

Trede 1 – Ontwikkelen schrijfvoorwaarden

Spelenderwijs bezig zijn met vormen, cijfers en schrijfpatronen

Kleuren en tekenen met kleurpotloden op kleinere vlakken met aandacht voor een dynamische potloodgreep. Regelmatig aanbieden van cirkelend kleuren en arceren. Experimenteren met hard/zacht, langzaam/snel, groot/klein bij het tekenen van vormen. Verder ontwikkelen van een ergonomische schrijfhouding met nadruk op een goede schuine papierligging, het fixeren en transporteren van het blad met de hulphand. Ruimtelijke begrippen toepassen op het platte vlak. Regelmatig experimenteren met verschillend schrijfgerei en verschillende ondergronden (zand, krijtbord, soorten papier, e.d.). Aanleren van cijfers (met materiaal zoals klei, zand, scheerschuim) en op groot (A-4) papier en deze koppelen aan hoeveelheden. Kritisch eigen werk leren beoordelen: tips en tops met het accent op wat goed ging.

Trede 2 – Aanleren handschrift

Aanleren en toepassen van de cijfers en letters, woorden en zinnen als het kind er klaar voor is.

Standaard schrijfwerk met (scherp) HB potlood t/m groep 4. Beschikbaarheid in de klas van 3-kantige, 6-kantige en ronde potloden. Eind groep 4 experimenteren de kinderen met verschillend geschikt schrijfgerei (m.n. vulpotlood, vulpen, gelpen). Vanaf groep 5 met dit gekozen schrijfgerei verder. Aanleren van het schrijven van kleinere cijfers i.v.m. het rekenen. Letters schrijven op grote vellen (A-4). Vervolgens op bladen waarbij de kinderen experimenteren met de variaties: hard/zacht, langzaam/snel, groot/klein. Letters schrijven binnen de trefzone (voor de romp van de letter) en later met de hulplijnen (voor lussen en stokken). Oefenen van letters binnen dezelfde letterfamilie. Veel herhalen op verschillende manieren (op verschillende werkbladen en in schriften). Aanleren van de bladverdeling. De 3 soorten verbindingen leren met letterparen en daarna met langere combinaties. Spaties expliciet aanleren (ter grootte van de 'o'). Overschrijven van 3, 4, en 5 letterwoorden. Zinnen overschrijven. Letters en woorden uit het hoofd opschrijven. Kritisch eigen werk leren beoordelen: tips en tops met het accent op wat goed ging.

Trede 3 – Consistenter en kleiner schrijven In ontwikkeling!

Hoofdletters aanleren. Verbindingen vanaf de hoofdletters aanleren. De nauwkeurigheid verhogen op eigen tempo in schrijfschriften. De belangrijkste handschriftcriteria leren toepassen (zoals dezelfde hellingshoek, rompgrootte, ronde letters dicht). Kleiner leren schrijven en de letters dicht bij elkaar plaatsen zonder deze te laten botsen. Orde en structuur op een rekenblad aanbrengen met aandacht voor de vormgeving van de cijfers. Consistenter leren schrijven in gevarieerde opdrachten. Hoofdletters en schrijftekens toepassen in zinnen en teksten. Veel variatie in opdrachten: naast overschrijven ook technisch uitdagende opdrachten met letters (van groot naar klein, groot en klein afwisselen, e.d.). Creatieve schrijfoopdrachten met het accent op het schrijven zelf (en minder op de taal). Ontwikkelen eigenaarschap: werken aan persoonlijke verbeterpunten door tips en tops op stick-it papiertjes.

Trede 4 – Schrijftempo verhogen en toepassen van handschriftcriteria In ontwikkeling!

Handschriftcriteria bespreken en oefenen in onderdelen. Orde of structuur van de tekst aanleren. Kritisch waarnemen oefenen en criteria toepassen, ook bij de cijfers. Kiezen welke letters extra aandacht nodig hebben of vereenvoudigd moeten worden. Het ontwikkelen van het schrijftempo zonder teveel aan kwaliteit te verliezen. Streven naar schrijftempo: 30-40 letters per minuut. Geleidelijke afname van de hulplijnen en visuele ondersteuning. Werken met uitdagende technische werkbladen. Experimenteren met een gevarieerd aanbod van schrijfgerei, een persoonlijke keuze maken welke nog mag wisselen. Samenwerkingsopdrachten. Experimenteren met een persoonlijk handschrift, wat hoort bij mij? Steeds complexer, technischer, creatiever. Toepassen van handschriftcriteria bij het maken van een gedicht, werkstuk, opstel of lapbook.

Trede 5 - Automatiseren van een vlot, leesbaar en persoonlijk handschrift In ontwikkeling!

Het ontwikkelen van een vlot en persoonlijk goed leesbaar handschrift. Competentiegevoel ontwikkelen om zich duidelijk uit te drukken. Eigenaarschap handschriftontwikkeling met persoonlijk opgestelde haalbare doelen. Bewust worden van sterktes en zwaktes binnen eigen lettervormen: met een persoonlijk handschrift de leesbaarheid verhogen (bijv. een slecht leesbare z vervangen door een leesbare z). Creatief schrijven a.d.h.v. betekenisvolle teksten met duidelijke criteria. Leesbaar aantekeningen maken bij een gesproken verhaaltje a.d.h.v. duidelijke handschriftcriteria. Schrijftempo: 50-60 letters per minuut. Blijven werken aan een ontspannen schrijfhouding en dynamische pengreep. Bewust worden van het belang van het schrijven met de hand in relatie tot typen: een keuze leren maken bij verschillende taken (wanneer schrijven, wanneer typen). Een eigen handtekening ontwikkelen. Met andere lettertypen schrijven kennismaken (Kaligrafie, Chinees, hiërogliefen, Arabisch, e.d.). Schrijven als taalopdracht: een uitnodiging, gedicht, recept, opstel, lapbook.